

Crkva sv. Duha u Škripu

Vanja Kovačić
Split

TIP KORINTIZIRAJUĆEG KAPITELA S OTOKA BRAČA

UDK:72.014.6(210.7Brač)

Rukopis primljen za tisak 25. IV. 2017.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2017., br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U radu se analiziraju primjeri korintizirajućeg tipa kapitela s otoka Brača koji nastaju u klesarskim radionicama rimskih kamenoloma kod Škripa. Detaljnom razradom dekorativnih elemenata dosad poznatih bračkih kapitela, uz novi nalaz sa Mirja, ispravlja se njihova stilska pripadnost i potvrđuje da se radi o rimskim korintizirajućim kapitelima lokalne produkcije.

Ključne riječi: korintizirajući kapitel, Brač, antika, akant, klesarstvo

Kada je 1960. godine priređen Brački zbornik posvećen spomenicima otoka Brača, objavljen je kapitel iz župne crkve u Škripu i uvršten među klesarske radove 15. stoljeća. Raznolikost vegetabilnih motiva i minucioznost u izradi, a iznad svega nedosljednost prema kanonima korintskog reda, usmjerili su pozornost istraživača prema gotičko-renesansnim stilskim odrednicama i radionicama 15. stoljeća u Dalmaciji.¹ Iznimna djela gotičko-renesansne skulpture i arhitektonske plastike bila su glavne teme fundamentalnih i atribucijskih radova u kojima se profilirao stručni rad niza dalmatinskih povjesničara umjetnosti u drugoj polovici prošlog stoljeća. Bio je to ulazak u krug vršnih problema struke i svojevrsna znanstvena inicijacija pa je kapitel iz Škripa s antikizirajućim klasičnim motivima pripisan klesaru 15. stoljeća. U ovom prilogu vraćamo se stilsko-kronološkoj raspravi, dopunjujući je novim nalazima, a detaljnija analiza tipologije i dekoracije potvrđuje da se radi o rimskom korintizirajućem kapitelu zapadne produkcije.

¹ D. Domančić, „Srednji vijek, Kiparstvo“, u: Kulturni spomenici otoka Brača, Brački zbornik, 4, Supetar, 1960., str. 147.

Kapitel iz župne crkve u Škripu

Kapitel iz župne crkve sv. Jelene Križarice u Škripu (vis. 23 cm, šir. vrata 19 cm, gornja šir. 29 cm) korišten je kao baza za postavljanje koplja zastave. U donjem dijelu košare, gdje izlazi red lišća, oštećen je nizom otkrhnuća gotovo do neprepoznatljivosti. Jasno se razaznaje da je na košari kapitela izveden samo jedan red lišća, a kruna je sastavljena od blago povijenih izmjeničnih listova akanta i palmete. U osi je kalathosa akant zupčastog obrisa s gustom izdubljenim žljebovima, a na uglovima je list palmete s lučno zaobljenim krajevima. Nad listom palmete manji je oštri listić koji flankiraju kanelirane stabljike (*caulicoli*). Iz stabljike se prema sredini odvaja i povija listić (*calix*) dok se ona poput lučnog rebra nastavlja do ugla kapitela. Kapitelu nedostaje abakus, a uslijed mehaničkih oštećenja ruba kalathosa, skraćeni su završeci stabljika te nisu sačuvani oblik ni veličina vanjskih voluta. U osi nad listom akanta vršni je pup s izdancima mladoga lišća, a nad njim ružica koja je obično na sredini abakusa. Umjesto pupoljka, na sličnim kapitelima izvodi se varijanta s motivom lire, palmete ili dvostruke S-vitice.² Kod ovog tipa kapitela, koji se ubraja u varijantu korintskog kapitela, reducirani su vegetabilni motivi na jedan red lišća, a s akantom se izmjenjuju i druge biljne vrste. Naime ne radi se o kapitelu rađenom po strogom korintskom kanonu, već o varijanti raznolike grupe korintizirajućih kapitela koji nisu bili rađeni za velike javne građevine. Po mišljenju nekih autora klesani su za strije i peristile bogatijih stambenih kuća,

² K. Ronczewski, *Variantes des Chapiteaux Romains (Materiaux pour l'étude de l'art decoratif)*, Acta Universitatis Latviensis, 8, 1923., str. 115-174.

Kapitel iz Muzeja otoka Brača u Škripu

svetišta u prirodi i manje kultne građevine.³ Nije poznato kada opisani kapitel ulazi u upotrebu inventara župne crkve niti odakle je donesen. Škrip je sa svojim kamenolomima bio istaknuto središte bračkoga kamenarstva rimske provincije Dalmacije u kojem je cvjetala bogata produkcija votivnih natpisa, stela i sarkofaga, arhitektonske plastike i reljefa. Manjim dijelom klesarski proizvodi su ostali na otoku, dok je većina narudžbi preko obližnje luke Splitske prevezena do raznih gradova na obali.⁴

Isti takav kapitel izložen je u Muzeju otoka Brača u Škripu (inv. br. 287) i pripisane su mu gotičko-renesansne stilske odlike.⁵ Glavica je malih dimenzija (vis. 23 cm, šir. vrata 19 cm, šir. 24 cm) i gotovo je u potpunosti jednaka onoj ranije opisanoj iz župne crkve. Mjestimično je bolje sačuvan donji red listova akanta i palmete kao i dovršetak ugaone stabljike pokrivena kanelurama. Pri samom vrhu, stabljika se lučno povija prema van, a kanelure krive u blagoj torziji. Ipak, završni dio je slomljen pa ostaje nejasno prelazi li u volutu. Središnji pupoljak nad listom

³ M. A. Gutierrez Behemerid, „El capitel corintizante: su difusión en la Península Ibérica“, *Boletín del Seminario de Estudios de Arte*, XLIX, Valladolid, 1983., str. 73-93, Pl. I-XI.

⁴ D. Vrsalović, „Pretpovijest i stari vijek, Rimski spomenici, Skulptura“, *Brački zbornik*, 4, *Supetar* 1960., str. 79-92; R. Bužančić, „Heraklova luka Splitska na otoku Braču“, u: *Brač Jadrankamen, Pučišća*, 2002., str. 129-145; N. Cambi, „Kiparstvo na Braču u antičko doba“, *Arheološka baština otoka Brača, Brački zbornik*, 21, *Supetar*, 2004., str. 239-272; N. Cambi, „Herkul na Braču“, *Klesarstvo i graditeljstvo*, god. XXIV., broj 1-2, *Pučišća, svibanj* 2013., str. 5-19.

⁵ Postavljen je u novovjekoj sekciji od 1979. godine kada je izveden prvi muzejski postav prema koncepciji D. Kečkemeta i D. Domančića. U muzejskom inventaru nije navedeno mjesto nalaza kapitela. Zahvaljujem Centru za kulturu Brač na ustupljenim podacima.

Detalj kaneliranog stupa pred crkvom sv. Duha u Škripu

akantusa znatno je veći s nazubljenim rubom mladih listova. Iznad je trolatični cvijet koji se u luku spaja s izdancima ugaonih stabljika. Po svemu sudeći, kapiteli su pripadali istoj građevini koja je vjerojatno bila u Škripu ili pak u neposrednoj okolici naselja. Važno je napomenuti da je, uz istočni rub današnjega groblja, pronađen natpis boginje Kibebe sa spomenom gradnje portika.⁶ Na ulazu u crkvu sv. Duha na groblju postavljena su dva antička kanelirana stupa koji bi po dimenzijama mogli pripadati nekom starijem razvrnutom trijemu.⁷ Na vratu stupova je prstenasto proširenje (*astragal*) čiji promjer iznosi 21 cm što odgovara promjeru donjeg dijela kapitela iz Škripa.

Istočno od škripskoga groblja, vidljiv je pojas megalitskih zidina gradinskog naselja s ostacima vrata odakle se spušta stari put do obližnjeg naselja Dol.⁸ Na istaknutom položaju diže se kasnorenesansni kaštel Gospodnetić čije pročelje krase antički kapitel s izmjenično nanizanim šiljatim akantom

i listom palmete zaobljena obrisa. Uspoređujući ga sa škripskim primjercima, razvidna je upotreba istog dekorativnog predloška. Iako je kapitel iz Dola po dimenzijama veći (vis. 42 cm; šir. 30-32 cm), razlikuje se u detaljima nespretno izvedenog obrisa akantova lista i u neujednačenoj kvaliteti obrade. Gornji dio košare po osnovnom oblikovanju odgovara korintizirajućem kapitelu, ali je plitkim reljefom naglašen dekorativni grafizam površine. Naime, ugaone stabljike koje izlaze sa strana palmete i penju se prema gornjem dijelu kalathosa nemaju plastičnost rebrastog izbojka od kojeg se odvaja list već su oblikovane kao trakaste

⁶ H. Gjurašin, Brački muzej Škrip, vodič, Supetar, 1989., str. 17; isti, „Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču“, Starohrvatska prosvjeta, 20, Split, 1990., str. 252; I. Vilogorac Brčić, „Trijemovi Velike Make na istočnojadranskim otocima“, u: Arheološka istraživanja na srednjem Jadranu, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 26, Zagreb – Split, 2010., str. 202. Autorica donosi natpis Mescenije Tertule posvećen Velikoj Majci i predlaže njegovu dataciju u 2. stoljeće.

⁷ R. Bužančić, „Škrip“, u: J. Belamarić, R. Bužančić, D. Domančić, J. Jeličić Radonić, V. Kovačić, Ranokršćanski spomenici otoka Brača, Split, 1994., str. 79.

⁸ A. Faber, M. Nikolanci, „Škrip na otoku Braču (Naselje i spomenici prethistorijskog i antičkog doba)“, Prilozi Odjela za arheologiju, 2, Zagreb 1985., str. 1-38.

Kapitel uzidan u kaštel Gospodnetić u Dolu

plošne stabljike s trokutastim lišćem. Najistaknutije mjesto kalathosa s ugaonom volutom otučeno je kao i kod kapitela iz Škripa, dok je sredina u osi akanta koncipirana u obliku lire (Ronczewski tip C) umjesto varijante s pupoljkom i ružicom (Ronczewski tip B).⁹ Liriformna kompozicija u donjem dijelu je sastavljena od vlati trave sa sitnim trokutastim listićima, a iz središnje osi izlazi simetrična zavojnica s jabučasto proširenim završecima. Iako je vrsta kamena i tipološka sličnost s kapitelima iz Škripa upućivala na produkciju mahom iz obližnjih kame-noloma, donedavno je bio nepoznat lokalitet za koji je naručen spolirani kapitel iz Dola. Tijekom istražnih radova u 2016. godini na arheološkom lokalitetu Mirje na Malom brigu iznad Postira, u sloju starijih zidova pronađen je ulomak korintizirajućeg kapitela.¹⁰ Sačuvani elementi akantova lista i lista palmete, široke sabljaste stabljike i vlati trave sa sitnim zupčastim rasterom pripadaju istom tipu kapitela s motivom lire koji je uzidan u Dolu. Mirje je smješteno na komunikaciji koja vodi poprečno preko otoka, a povezano je s Dolom i Škripom starim suhozidom omeđenim putovima po kultiviranom krajoliku. Antičke su ruševine godinama bile majdan kamena za gradnju, a posebice klesarski obrađeni kameni elementi. Prijenos kapitela ukrašenog vegetabilnim motivima iz ruševina rimskog sklopa na Mirju do susjednog sela Dola bilo je u rasponu udaljenosti unutar istog agrarnog

⁹ K. Ronczewski, op. cit. (bilj. 2), str. 132.

¹⁰ V. Kovačić, „Kasnoantička vila s portikom na Mirju kod Postira“, *Klesarstvo i graditeljstvo*, god. XXI., broj 3-4, Pučišća, prosinac 2010., str. 25-37.

Ulomak kapitela s lokaliteta Mirje iznad Postira

konfina. Put bračkih korintizirajućih kapitela od izvorne narudžbe i namjene do sekundarne upotrebe kao spolij, dio sakralnog ili muzejskog inventara možemo pratiti na malom prostoru u trokutu Škrip-Mirje-Dol.

Za razliku od korintskog kapitela na kojem je dvostruki red akantova lišća, korintizirajući kapitel u izvedbi bračkih klesara ima slobodniji „botaničarski“ izbor vegetabilnih motiva pa se izmjenjuju akantov list i list palmete, varijante sabljastih trava, pupoljaka i ružica. Kod rimskih primjera u drugom planu iza ugaonih palmeta diže se palmoidni list koji podupire prošupljene i elegantne volute, valovitog vanjskog obrisa, ali bez jasne razdiobe na oble režnjeve. Ti su elementi kod bračkih kapitela većim dijelom oštećeni pa nema cjelovito sačuvanog kapitela.

Grupa korintizirajućih kapitela zapadne produkcije u Rimu datira se u kasno julijejsko-klaudijejsko razdoblje do početka flavijejskog razdoblja.¹¹ Različite varijante ovog tipa kapitela pronađene su prilikom istraživanja u Ostiji, Pompejima i Aquileji,¹² a u provincijama njegova upotreba traje sve do druge pol. 2. i početka 3. stoljeća.¹³ Korintizirajući tip kapitela relativno je rijedak u Dalmaciji, a objavljeni primjeri s otoka Brača predstavljaju lokalnu interpretaciju monumentalnih predložaka nastalih vjerojatno u 2. stoljeću..

¹¹ P. Pensabene, 2. „Il reimpiego a Santa Maria in Domnica“, u: Caelius I, Santa Maria in Domnica, San Tommaso in Formis il Clivus Scauri, a cura di Alia Englen, Roma, 2003., str. 171-173, Fig. 10.

¹² K. Ronczewski, op. cit. (bilj. 2), str. 136, Pl. IV, 3 (Akvilleja), str. 143, Pl. VI, 5 (Rim, Antiquarium) i fig. 24 (Rim, Panteon); Scrinari, I Capitelli romani di Aquileia, Padova, 1952.; P. Pensabene, Scavi di Ostia VII, I Capitelli, Roma, 1973.

¹³ M. A. Gutiérrez Behemerid, op. cit. (bilj. 3), str. 93.

A TYPE OF CORINTHIANIZED CAPITAL ON THE ISLAND OF BRAČ

Summary

This article analyses two capitals from the parish church in Škrip and the Brač Island Museum in Škrip, which up to now have been classified among the sculptural works of the 15th century. The diversity of the plant images, the meticulous craftsmanship, and above all inconsistencies in respect of the canons of the Corinthian Order pointed researchers in the direction of the Gothic-Renaissance stylistic definitions and workshops in 15th-century Dalmatia.

A more detailed study of the decoration of the known Brač capitals, alongside new findings from Mirje, has shown the previous stylistic attribution to be incorrect. It is now certain that these two are Roman Corinthianized capitals produced from the Roman quarry near Škrip. Whereas Corinthian capitals had a double row of acanthus leaves, the Corinthianized capitals carved by the Brač stonemasons had a freer choice of plant motifs: acanthus leaves alternated with palmettes, various spiky grasses, buds and roses.

A group of western-produced Corinthianized capitals in Rome has been dated from the late Julio-Claudian era to the beginning of the Flavian period. In the provinces, the style lasted right up to the second half of the 2nd century and the beginning of the 3rd century. The Roman stone workshops on Brač developed their own local interpretation of this stylistic paradigm.